

Ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς και η εποχή μας

[Ορθοδοξία](#) / [Αγιολογία](#)

[Γεώργιος Ι. Μαντζαρίδης, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.](#)

Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς (1296-1359) είναι ένας από τους μεγαλύτερους Πατέρες της Εκκλησίας μας. Ορισμένες φορές τοποθετείται ως τέταρτος Ιεράρχης μαζί με τον Μ. Βασίλειο, τον Γρηγόριο Θεολόγο και τον Ιωάννη Χρυσόστομο. Σε μια κρίσιμη εποχή, κατά την οποία ο χριστεπώνυμος ουμανισμός αμφισβητούσε την πεμπτουσία της Εκκλησίας ως «κοινωνίας θεώσεως», ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς πρόβαλε τη διδασκαλία για τη θέωση του ανθρώπου με τη μετοχή του στην άκτιστη ενέργεια του Θεού. Δεν παρουσίασε καινούργιες θεολογικές αλήθειες που δεν υπήρχαν προηγουμένως στην Αγία Γραφή και την Παράδοση της Εκκλησίας. Χρησιμοποιώντας όμως τη γλώσσα, τους όρους και τις έννοιες της εποχής του, ανέτρεψε τις αμφισβητήσεις και προσβολές της χριστιανικής πίστεως και ζωής με τη διαχρονική αλήθεια της Εκκλησίας.

Κεντρική θέση στη θεολογία του αγίου Γρηγορίου Παλαμά έχει η διάκριση ανάμεσα στην ουσία και την ενέργεια ή τις ενέργειες του Θεού. Η διάκριση αυτή, που έχει τις ρίζες της στην Αγία Γραφή, αναπτύχθηκε θεολογικά από τους Πατέρες της Καππαδοκίας. Ο άγιος Γρηγόριος χρησιμοποίησε τη διάκριση αυτήν υπογραμμίζοντας τον άκτιστο χαρακτήρα της θείας ενέργειας. Η υπογράμμιση αυτή δεν συνιστά θεολογικό νεωτερισμό αλλά μόνο θεολογικό τονισμό. Κάθε φύση έχει και την αντίστοιχη ενέργειά της. Η κτιστή φύση έχει κτιστή ενέργεια, ενώ η άκτιστη έχει άκτιστη ενέργεια.

Ο Θεός δεν παραμένει απρόσιτος και ακοινωνήτος στον άνθρωπο ούτε τον προσεγγίζει και κοινωνεί με αυτόν χρησιμοποιώντας κτιστά μέσα, αλλά έρχεται σε άμεση σχέση και προσωπική κοινωνία μαζί του με την άκτιστη ενέργεια ή τις άκτιστες ενέργειές του. Με τον τρόπο αυτόν ο άνθρωπος μετέχει άμεσα και προσωπικά στη θεία ζωή και γίνεται θεός κατά χάρη. Ολόκληρη η παλαμική θεολογία καταλήγει σε τελική ανάλυση στην προάσπιση της αλήθειας αυτής• της αλήθειας της εν Χριστώ ανακαινίσεως και θεώσεως του ανθρώπου, δηλαδή της αναδείξεώς του ως προσώπου «καθ' ομοίωσιν Θεού».

Όπως εύστοχα επισήμανε ο γέροντας Σωφρόνιος, «ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς είναι εκείνος που μας εξήγησε, πως να στεκόμαστε μπροστά στον Θεό, πως να τον γνωρίζουμε με έναν καταφατικό τρόπο»[1]. Η ενέργεια του Θεού δεν είναι κάποια αόριστη δύναμη ή υπερδύναμη. Η ενέργεια του Θεού είναι ο ίδιος ο Θεός• είναι «ο ζών Θεός», που γίνεται προσιτός και μεθεκτός στον άνθρωπο. Με την ενέργεια του

Θεού ζούμε τον ζώντα Θεό μέσα στην ιστορία και στη Ζωή μας.

Στην πολεμική που ανέπτυξε ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς αναιρώντας την κακοδοξία του Βαρλαάμ για τον κτιστό χαρακτήρα της θείας ενέργειας, επισήμανε και την πρόταξη του προσώπου. Ακολουθώντας ως ένα σημείο και κατά λέξη τον άγιο Γρηγόριο τον Θεολόγο ο Παλαμας λέει: «Και τω Μωϋσή δε χρηματιζων ο Θεός, ουκ είπεν εγώ ειμι η ουσία, αλλ' αγώ ειμι ο ών[2]• ου γάρ εκ της ουσίας ο ών, αλλ' εκ του όντος η ουσία• αυτός γάρ ο ών όλον εν εαυτώ συνείληφε το είναι»[3].

Η αναγωγή της ουσίας στο όν δεν σημαίνει και πρόταξη του όντος απέναντι της ουσίας, πράγμα που θα σήμαινε σε τελική ανάλυση και ύπαρξη όντος χωρίς ουσία. Το λάθος αυτό σημειώθηκε πρόσφατα στον θεολογικό χώρο κατά τη συζήτηση της εννοίας του προσώπου, με την επίκληση μάλιστα και του παρατεθέντος χωρίου του αγίου Γρηγορίου Παλαμα. Αλλά έτσι αποφεύγεται μέν ο ουσιανισμός, τον οποίο ορθώς απορρίπτουν οι ορθόδοξοι θεολόγοι, αναδύεται όμως στη θέση του ένας ανούσιος περσοναλισμός. Ο περσοναλισμός αυτός είναι τελείως ξένος προς την πατερική παράδοση και τη θεολογία του αγίου Γρηγορίου Παλαμα. «Όπως τονίζει ο άγιος Γρηγόριος, διακρίνουμε την υπόσταση από την ουσία και παρουσιάζουμε τη διαφορά της από εκείνην, αλλά δεν μπορούμε να βρούμε υπόσταση χωρίς ουσία• «ουκ έστιν ιδείν υπόστασιν χωρίς ουσίας»[4]. Οι θείες υποστάσεις δεν είναι μέρη της θείας ουσίας, γιατί σε κάθε υπόσταση υπάρχει «όλη και τελεία η θεότης»[5].

Η ανθρώπινη φύση δημιουργήθηκε σε σχέση και αναφορά προς τη θεία φύση. Δημιουργηθήκαμε, σημειώνει ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς επαναλαμβάνοντας τον Απόστολο Πέτρο, «ίνα γενώμεθα θείας κοινωνοί φύσεως»[6]. Αυτό σημαίνει, όπως συμπληρώνει ο ίδιος, ότι δεν είμασταν προηγουμένως ούτε γίναμε εξαρχής με την δημιουργία μας κοινωνοί αυτής της φύσεως[7]. Και ενώ έπρεπε να προχωρήσει ο άνθρωπος προς το «καθομοίωσιν», όχι μόνο δεν το έπραξε, αλλά και βάδισε προς την αντίθετη κατεύθυνση. Η διπλή αυτή εκτροπή προκλήθηκε από την έπαρση του ανθρώπου. Αυτή τον αλλοτρίωσε από την κατά φύση ενάρετη ζωή και τον οδήγησε στην παρά φύση εμπαθή ζωή. Όταν όμως ο άνθρωπος ταπεινωθεί και ανακτήσει τη φυσική αναφορά του προς τον Θεό, τότε αίρεται η αντίθεση που υπάρχει μέσα του, ειρηνεύει και ζει την κατά φύση ενάρετη ζωή[8].

Ο άνθρωπος λοιπόν δεν καλείται να νικήσει τη φύση του ή να ελευθερωθεί από αυτήν, αλλά να αντιταχθεί στην εκτροπή της, να νικήσει τα πάθη της και να την κατευθύνει στον σκοπό για τον οποίο εξαρχής δημιουργήθηκε• «στο καθ' όμοίωσιν», στη μέθεξη της «θείας φύσεως». Μέσα σε αυτήν ακριβώς την προοπτική καλείται ο άνθρωπος να πολεμήσει τη σάρκα του ή και να μισήσει τον

ίδιο τον εαυτό του[9].

Μέσα σε αυτήν την προοπτική διεξάγεται και η χριστιανική άσκηση, που αποτελεί κεντρικό άξονα στη ζωή και τη διδασκαλία του αγίου Γρηγορίου. Και έπειδή η έπαρση ήταν η αιτία της εκτροπής του ανθρώπου, γι' αυτό η ταπείνωση και το πένθος προβάλλονται ως κύρια φάρμακα για την ανόρθωσή του.

Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, όπως σημειώνει ο βιογράφος και εγκωμιαστής του Φιλόθεος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, διέθετε ακρότατη ταπείνωση και ανυπόκριτη «εκ καρδίας αγάπη»• είχε βαθύτατη κατάνυξη, πένθος και αείροα δάκρυα[10]. Τέλος με απόλυτη πειστικότητα και ακατάβλητη δύναμη υπερασπίστηκε την αδιάλειπτη προσευχή, αντικρούοντας τον Βαρλαάμ τον Καλαβρό που την έβλεπε ως διανοητική διαδικασία.

Η θέωση του ανθρώπου, ή η τελείωση και καταξίωσή του ως προσώπου, έρχεται ως επιστέγασμα μακράς και επίπονης ασκητικής πορείας. Η πορεία αυτή αποκαθιστά την ειρήνη στην ψυχή του πιστού και μετατρέπει τα δάκρυα του πένθους και της μετανοίας σε χαρά και αγαλλίαμα της καρδιάς. Έτσι ο άνθρωπος ελευθερώνεται από τα γήινα πάθη, γεύεται τη θεία μακαριότητα και καταυγάζεται από το άκτιστο φως• γίνεται επίγειος άγγελος του Θεού και προσάγει με τον εαυτό του στον Θεό ολόκληρη την κτίση, γιατί και ο ίδιος μετέχει σε όλα, όπως και στον Θεό που βρίσκεται επάνω από όλα, για να είναι ακριβής εικόνα του[11].

Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημάνουμε και τη σπουδαιότητα της διδασκαλίας του αγίου Γρηγορίου Παλαμά για τη σωστή θεολογική προσέγγιση και αντιμετώπιση της σύγχρονης οικολογικής κρίσεως. Η κρίση αυτή δεν είναι επιφανειακή ούτε αντιμετωπίζεται με νομοθετικά μόνο μέτρα ή ακόμα και με την απλή αλλαγή της εξωτερικής συμπεριφοράς του ανθρώπου. Η οικολογική κρίση πηγάζει από την εσωτερική κρίση του ανθρώπου, από τη διάσπαση του νου από την καρδιά του. Πηγάζει από την αποτυχία του να αγκαλιάσει με αγάπη ολόκληρη την κτίση και να την αναφέρει μαζί με τον εαυτό του στον Θεό.

Η οικολογική κρίση ξεκινά από την εσωτερική κρίση του ανθρώπου• από την κρίση του ανθρώπινου προσώπου, της ανθρώπινης υποστάσεως. Και η μόλυνση του περιβάλλοντος αντανακλά την εσωτερική μόλυνση του ανθρώπου• τη μόλυνση του νου και της καρδιάς του. Χωρίς την κάθαρση της καρδιάς από τις εμπαιθείς διαθέσεις και του νου από τα εμπαιθή νοήματα δεν είναι δυνατό να υπάρξουν σωστές σχέσεις του ανθρώπου με τον κόσμο και τα πράγματα του κόσμου. Αν δεν ξεκινήσει ο άνθρωπος από την κρίση που υπάρχει μέσα του, δεν μπορεί να αντιμετωπίσει σωστά την οικολογική κρίση. Η ανακαίνιση του κόσμου προϋποθέτει την ανακαίνιση της ανθρώπινης υποστάσεως.

Η αλήθεια της θεώσεως δεν εμφανίζεται μόνο στη διδασκαλία του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, αλλά αισθητοποιείται και στη ζωή του. Άλλωστε η περιγραφή της θεώσεως με τον ανθρώπινο λόγο είναι αδύνατη, γιατί, όπως σημειώνει ο ίδιος, «και λεγομένη άρρητος εκείνη μένει, μόνοις ενώνυμος...τοις ευμοιρηκόσιν αυτής»[12]. Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς είχε την ευτυχία να γεννηθεί και να ανατραφεί σε οικογένεια που αγωνιζόταν για την αγιότητα. Όλα τα μέλη της οικογένειάς του είχαν εμφανή γνωρίσματα αγιότητας, γι' αυτό και κατά τον τελευταίο καιρό έγινε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο η αγιοκατάταξή τους.

Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς δεν στήριξε την ανθρωπολογία του στα φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής του. Την στήριξε στην βιωμένη παράδοση της Εκκλησίας, που έζησε και γνώρισε ο ίδιος εκ των έδων. Βέβαια, χρησιμοποίησε τη γλώσσα, τους όρους και τις έννοιες της εποχής του, όπως έκαναν και οι προγενέστεροι Πατέρες της Εκκλησίας. Αυτό όμως δεν επηρέασε την ουσία της διδασκαλίας του. Αντιθέτως η χρήση των όρων και των εννοιών αυτών άνοιξε νέους ορίζοντες και στην ίδια τη φιλοσοφική σκέψη.

Η επιστημονική ανάλυση των πατερικών κειμένων, όπως και στην προκειμένη περίπτωση του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, προσπαθεί να βρει τις πηγές, από τις οποίες αυτοί άντλησαν την διδασκαλία τους. Έτσι διαπιστώνει π.χ. στον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά πλατωνικές ή νεοπλατωνικές επιδράσεις. Και πραγματικά, μια επιφανειακή ανάγνωση των έργων του μπορεί ίσως να δημιουργήσει τέτοιες εντυπώσεις. Όταν όμως επιχειρηθεί η βαθύτερη ανάγνωσή τους, η εντύπωση που αποκομίζεται είναι τελείως διαφορετική. Οι λέξεις και τα εκφραστικά σχήματα δεν ταυτίζονται με την αλήθεια, αλλά αποτελούν απλά μέσα για τη σχετική πάντοτε υποδήλωσή της. Και η κατανόηση της αλήθειας αυτής δεν είναι εύκολη αλλά ούτε και δυνατή έξω από το πνεύμα της κοινωνίας αυτών που την διατύπωσαν• έξω από το πνεύμα της «κοινωνίας της θεώσεως».

Παραπομπές:

- 1. Αρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), Ομιλία προς την Κοινότητα, στις 19-11 - 1989.**
- 2. βλ. Έξοδ. 3,14. 36,625C.**
- 3. Γρηγορίου Παλαμά, Υπέρ των ιερώς ησυχάζόντων 3,2,12, έκδ. Π. Χρήστου, Γρηγορίου του Παλαμά, Συγγράμματα, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1962, σ.666. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 45,3, PG**
- 4. Γρηγορίου Παλαμά, Προς Γαβράν 30, έκδ. Π. Χρήστου, ο.π.,τόμ. Β', σ. 358-359.**
- 5. Γρηγορίου Παλαμά, Προς Παύλον Άσάνην 9, έκδ. Π. Χρήστου, ο.π.,τόμ. Β', σ. 371.**
- 6. βλ. Β' Πέτρ. 1,4.**
- 7. βλ. Γρηγορίου Παλαμά, Θεοφάνης 15, έκδ. Π. Χρήστου, ο.π.,τόμ. Β', σ.239.**
- 8. βλ. Γρηγορίου Παλαμά, Προς μοναχήν Ξένην 54, έκδ. Π. Χρήστου, Γρηγορίου του Παλαμά, Συγγράμματα, τόμ. Ε', Θεσσαλονίκη 1992, σ. 222.**

9. βλ. Λουκ. 14,26.

10. βλ. Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως, Λόγος εις άγιον Γρηγόριον Παλαμάν, PG 151, 569 AB

11. βλ. Γρηγορίου Παλαμά, Προς μοναχήν Ξένην 59 και προς Ιωάννην και Θεόδωρον τους φιλοσόφους 18, εκδ. Π. Χρήστου, Γρηγορίου του Παλαμά, Συγγράμματα, τομ. 5, Θεσσαλονίκη 1992, σ 224 και 239

12. Γρηγορίου Παλαμά, Υπέρ των ιερώς ησυχάζόντων 3,1,32, εκδ. Π. Χρήστου, ο.π., τόμ. Α΄, σ. 664.

Πηγή: «Ενατενίσεις», Περιοδική Έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Κύκκου και Τηλλυρίας, Τεύχος 10ο, Ιανουάριος - Απρίλιος 2010

PERMANENTLY_REMOVED